ئاڤاكرنا بنياتێ هونەری د كورتە چیرۆكێ دا

(خدرۆ برە شەرەحبیل وەک نموونە)(*)

عەبدولخالق سولتان
(زانكۆیا نەورۆز- زانستێن زمانی)

دەرگەهـ

بنیاتێ هونـەری یـەک ژ شەنگستە و فاكتەرێن هـەرە گرنگـە د نڤیسـینا كورتـە چیرۆكـێ دا، بنیاتـێ هونـەری یـێ كورتـە چیرۆكـێ ل سـەر چەنـد بنەمایـان دهێتـە ئاڤاكـرن، لـێ گرنكتریـن بنەمـا ئەڤەنـە: دەم، جهـ، ڤەگێـڕان، هەڤڕكـی، هـزرا سـەرەكی، شـێواز و زمانـێ نڤیسـینێ، كەسـان و دویماهیـک. هـەر ڕەخنەگرەک گرنگیێ ددەتـە هنـدەک ژ ئەڤـان بنەمایـان، هەروەسـا هـەر چیرۆكنڤیسـەک وەكـو شـێواز پتـر پەنایـێ دبەتـە بـەر بكارئینانـا یـەک ژ ئەڤـان بنەمایـان، دا ل دویماهیـێ بـۆ وی ببیتـە مـۆرەک، یـان سـتایلەكێ تایبـەت ب كەسـاتییا وی ڤـە وەكـو چیرۆكنڤیس.

ئەنـوەر محەمـەد تاهـر وەكـو چیرۆكنڤیـس د ئاڤاكرنـا كورتەچیرۆكێـن خـۆ دا گرنگـی دایـە زۆربەیـا ئەڤـان بنەمایـان، لـێ ئـەوی پتـر گرنگـی دایـە لایەنـێ زمانـێ دارشـتنێ، هەولدایـە پتـر ب زمانەكـێ سـادە و یـێ نێزیكـی وی زمانـێ خەلكـی د ناڤبـەرا خـۆ دا بكاردئینیـت بنڤیسـیت، لـەورا چەندیـن پەیڤێـن كوردەواری د نـاڤ چیرۆكێـن وی دا دهێنـە خویاكـرن، دەربرینـێ ژ فەرهەنـگا وی یـا تایبـەت دكـەن. (خـدرۆ برە شـرەحبیل) دویماهیـک چیرۆكـە ژ لایـێ چیرۆكنڤیـس ئەنـوەر محەمـەد تاهـری هاتییـە نڤیسـین، وەكـی پرانیـا چیرۆكێـن وی، یـا پـڕە ژ ئیدیـەم و زاراڤێـن كوردەواری یێـن ڕەسـەن، چیـرۆک ب شـێوەكێ زنجیـرە هاتییـە دارشـتن، هـەر ڕویدانـەک بـەرەڤ ڕویدانـەكا دی دچیـت، و ئاڤاهیـێ چیرۆكـێ پـێ بلنـد دبیـت، و هـەر لڤینـەكا د چیرۆكێ دا پەیدادبیت ڕێخۆشكرنە بـۆ ڕویدانـا د دویـڤ دا دهێـت.

سـتراكچەرێ چیرۆكـێ ب شـێوەكێ ئەندازەیـی هاتییـە ئاڤاكـرن، هـەر پەرگرافـەک هەولەكـە بـۆ بلندكـرن و پێشـڤەبرنا سـەمتا چیرۆكـێ، لـەورا چیـرۆک ب شـێوەكێ جوان و ڕاستەوخۆ بـەردەوام بـەرەڤ وی ئاڕاسـتەی دچیـت یـێ نڤیسـەری بـۆ دەستنیشـانكری.

د ئەڤێ کورتە چیرۆکێ دا شێوازێ چیرۆکنڤیسی ب شێوەکێ رۆهن و بەرچاڤ دیار دبیت، کو هەردەم هەولدایە وێنەیێن کاریکاتوری، و دیمەنێن ب کەنی تێکەلی مجدیێ بکەت. ئەڤجا ل هندەک جهان خواندەڤان دکەتە کەنی و ل هندەک جهان بێدەنگ دمینیت! و ل جهەکێ دی هزرێن کویر دکەت، د ئەنجام دا گەلەک مریتۆ و دەقسی دبیت! ئەڤ شێوازە ئەنوەری د پرانیا چیرۆکێن خۆ دا بکارئینایە. (١)

د ئەڤێ خواندنێ دا دێ هەولدەین چەندەکێ ل سەر بنیاتێ هونەری یێ ئەڤێ چیرۆکێ راوەستین، ژبەرکو ئەڤ لایەنە زۆر یێ گرنکە بۆ هەر چیرۆکەکێ، بەلکو ناسنامەیا چیرۆکێ ب رێکا بنیاتێ وێ دهێتە دیارکرن، لێ گەلەک نڤیسەرێن چیرۆکێ گرنگییێ پێ نادەن، یان ژی تنێ ب شێوەکێ فۆرم لێ دنێرن، و دبینن هەر گوهرینەکا ل سەر ئاستێ فۆرمی دهێتە کرن تنێ ئەوە لایەنێ هونەری و تەکنیکی یێ چیرۆکێ، بەلێ ب دروستی بنیاتێ هونەری یێ گرێدای چەوانیا بکارئینانا ئالاڤێن کورتە چیرۆکێ یە ژ بۆ ئاڤاکرنا لایەنێ درامی و تەکنیکی یێ چیرۆکی، نەک تنێ بۆ ب کارئینان وەک یەک ژ بنەمایێن هونەرێ کورتە چیرۆکێ. و هەر ئەڤە بویە ئەوا رەشاد روشدی د پێناسەکرنا کورتە چیرۆکێ دا ئاماژەپێکری و گوتی" دبیت کورتە چیرۆک ب قەبارەی ڤە یا کورت بیت، بەلێ ئەگەر ئەو رویدانەکا تەمام و هەلویستەکێ بەرچاڤ تێدا دیار نەکەت، ئەو نە چیرۆکە". (٢)

بنیاتێ هونەری یێ کورتە چیرۆکێ

داکو بنیاتێ هونەری یێ نڤیسینا کورتە چیرۆکی ب شێوەکێ سەرکەڤتی بهێتە ئەنجامدان،

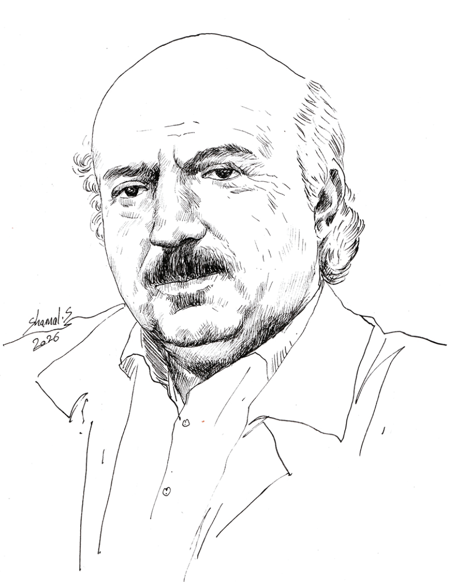

ئەنوەر محەمەد تاهیر

و کارتێکرنا وێ یا ئەرێنی بیت ل سەر رێرەوێ چیرۆکێ دڤێت پشتبەستنێ ب چەندین فاکتەران بکەت. ل ڤێرێ فەرە ئاماژێ ب خالەکێ بدەین ئەو ژی تەکنیکێن بنیاتێ هونەری یێن کورتە چیرۆکێ گەلەک د جیاوازن ژ تەکنیکێن بنیاتێ رومانێ و کورتیلە چیرۆکێ، بەلکو جیهانێن ژێک جودا و تا رادەیەکی د سەربخۆنە، وەکی جیهانا کافکایێ چیکی و جیهانا بۆرخسێ ئەرژەنتینی.

رەخنەگرێ ئیرلەندی فرانک ئوکونور د پەرتووکا خۆ یا ب ناڤێ "دەنگێ ب تنێ"دا دبێژیت: "کورتە چیرۆک نە یا کورتە، ژبەرکو قەبارێ وێ یێ کورتە، بەلکو ئەوێ ب شێوەکێ تایبەت بابەت یێ چارەسەرکری، ئەوێ بابەت بشێوەیەکێ ستوونی ب خۆڤەگرتییە نەک ب شێوەیەکێ ئاسۆیی و هێزێن یەک هەلویست ب گڤاشتنا هندەک خالان پەقاندینە" (٣)

ژبۆ دیارکرنا بنیاتێ هونەری د کورتە چیرۆکێ دا دێ چیرۆکا (خدرۆ برە شەرحبیل)

یا چیرۆکنڤیس ئەنوەر محەمەد تاهری وەک نموونە وەرگرین. د ئەڤێ خواندنێ دا تنێ دێ هندەک فاکتەرێن بنیاتێ هونەری یێ کورتە چیرۆکێ وەرگرین، ئەو ژی ئەڤێن ل خوارێ نە:

١- زمانێ نڤیسینێ:

زمان گرنکترین ئالاڤە د دەستێ نڤیسەرێ کورتە چیرۆکی دا، ب رێکا زمانێ کورتە چیرۆک قەبارە و شێواز و فۆرمێ خۆ وەردگریت، زمان ئەو قەوارەیە یێ چیرۆکێ هەمبێز دکەت، ئەڤجا ئەگەر نڤیسەرێ کورتە چیرۆکێ یێ پەهلەوان نەبیت د بیاڤێ زمانی دا، پێ نەڤیت دێ چیرۆکا وی- چەند یا کورت بیت- دێ یا لاواز و هەرفتە بیت! تشتێ هەرە گرنک د هەر زمانەکی دا فەرهەنگا نڤیسەری هەی، ئانکو ژمارا وان پەیڤانە ئەوێن نڤیسەری د مێشکێ خۆ دا عمبارکرین. لەورا گەلەک دەقێن ئەدەبی دەمێ خواندەڤان دخوینن درانن نڤیسەرێ وان خودانێ عمبارەکا مەزن یا پەیڤانە یان ژی یێ هژارە ژ ئالیێ پەیڤان ڤە، ژبەرکو هندەک تێکست هەنە تنێ دووبارەکرنا پەیڤان تێدا ب شێوەکێ بەرچاڤ دهێتە خویاکرن، هندەک ژی ب شێوەکێ بەرفرەهـ پەیڤان ل جهێ مەبەست ب کار دئینن، لەورا دەقێن وان پتر کارتێکرنا خۆ هەیە ل سەر خواندەڤانی. ژبەرکو "ئەوان ب پەیڤێن خۆ ڕاسگۆیێ دایە تێکستێن خۆ" (٤).

هەر پەیڤەک دشێت گەلەک ڕامانان بدەت، ب مەرجەکی ئەگەر نڤیسەر بشێت ل دروستی بکاربینیت، ئانکو ل جهێ گونجای بدانیت.

پەیڤ هەلگرێن ڕامانانە، و ڕامان پتر خۆ د کەڤلوژانکێ پەیڤان دا دیاردکەن، و هەر پەیڤەک دبیت بۆ چەندین ڕامانان بهێتە بکارئینان، زێدەباری کو نڤیسەر دشێت وەکو مەجاز گەلەک پەیڤان ل شوینا هندەکێن دی بکاربینیت، وهینگی دێ کونتێکست ڕامانا وێ دیارکەت نەک فەرهەنگ.

د چیرۆکا (خدرۆ برە شەرەحبیل) (٥) نڤیسەری پالپشتی ب بیردانکا خۆ یا کوردەواری کریە، ئەو بخۆ د ژینگەهەکا کوردەواری یا زمان پاک دا هاتییە سەر دنیایێ و مەزن بوویە، پرانیا پەیڤێن خۆ ژ باب و باپیرێن خۆ وەرگرتینە، لەورا چیرۆک یا پڕە ژ ئیدیەم و دەستەواژەیێن کوردەواری، دبیت بۆ هندەکان یێن هاڤی و کیڤی بن ژبەرکو گەلەک نڤیسەرێن ژ ڕڤشتێن نوی بکار نەئینانیە، مینا (جەهدە، عنتێن، ڕوکوباند، مەشرەب خۆش، ترنگێن، حێسیلمەیدانکر...).

ب کارئینانا ئەڤان پەیڤان د ناڤ چیرۆکێ دا مۆرکەیەکا کوردەوارێ ددەتە دەقی و ڕەسەناتییا تێکستی دوپاتدکەت و دپارێزیت. بەلێ ل هندەک جهان نڤیسەری ئەڤ پەیڤێن هەنە تنێ بۆ ڕەسەناتیێ بکارئینانیە، بەلکو هەولدایە هندەک ژ وان بۆ بلندکرن و پێشڤەبرنا ئاڤاهیێ چیرۆکێ بکاربینیت، ژبەرکو هندەک ژ ئەڤان پەیڤان ڕۆلەکێ سەرەکی هەیە دچێکرنا باگراوند و دبنە پارچەیەک ژ ئاڤاهیێ هونەری یێ چیرۆکێ دا، بۆ نموونە : بکارئینانا پەیڤا (تەرەس) و (دومبەلانە) د پەرگرافا دووێ دا،"ئەڤڕۆ من کارەک نەکر ل دویڤ ناڤێ ڤی تەرەسی دگەڕییێم، ئەڤە کەس نانیاسیت دومبەلانە ژ بن ئەردی دەرکەتی" پەیڤا یەکێ "تەرەس" زێدەباری کو بێهنتەنگیا وی پۆلیسی دیاردکەت، دهەمان دەم دا دیتنا وی یا سەقەت بۆ خەلکی بەرچاڤ دکەت، و سڤکاتیا دەستهلاتێ بۆ خەلکێ باژێڕی بەرجەستە دکەت، چونکی ئەو پولیس نوینەراتییا دەستهەلاتێ دکەت، دیسان ئەڤ پەیڤە بوویە ئەگەر وەرگر

ب شێوەیەکێ نەڕاستەوخۆ بزانیت ئەڤ پۆلیسە یێ بێزار و ماندییە و بێهنا وی یا کورت بووی، نەخاسمە دەمێ ئاخڤتنا خۆ تەمام دکەت، پەیڤا (دومبەلان) دبێژیت ئەوا کو ئەڤێ ڕامانێ تەمام دکەت و هەستێ وی بەرجەستە دکەت، ژبەرکو هەمی دزانن کو دومبەلان ڕووەکەکێ بێ ڕەهـ و ریشالە، و ژێدەر نینن، ب شێوەکێ سەربخۆ ژ نشکەکێ ڤە ل جهەکێ بەیار ب سەر ئەردی دکەفت، نڤیسەر ئەڤێ پەیڤێ ل سەر زارێ پۆلیسی بکاردئینیت، ژ بۆ دیارکرنا نەنیاسینا خەلکێ وی تاخی (تاخێ گینیکان) بۆ کەساتییا (جەرجیس)ی ژبەرکو ئەو کەسە ب ناسناڤێ (خدرۆ) دناڤ خەلکی دا هاتیە نیاسین.

ل جهەکێ دی ل شوینا نڤیسەر ب شێوەیەکێ ڕاستوەخۆ بێژیتە وەرگری، خدرۆ یێ دین و شێتە، ل جهێ وێ سەروبەرێ خدرۆی بۆ خواندەڤانی دیاردکەت، هندەک ژ سالۆخەتێن وی بۆ ددەتە دیارکرن دەمێ دبێژیت: ”خدرۆ دشداشێ ل بەر و سەرکول و پێخاس ل ناڤ بازاڕی دگەڕییێت“ سەرکول و لبەرکرنا دشداشەی هەمی دڕاوانە، لێ یا نەڕەوا ئەوە کو ئەڤە هەمی پێکڤە د کەسەکێ پێخاس دا ل ناڤ بازاڕی بهێتە دیتن! ژبەرکو یا چاڤەڕێکری ئەوە هەر کەسەک جلوبەرگێن ڕێکوپێک بکەتە ل بەر خۆ بەری بجیتە بازاڕی. ئەڤجا دەمێ وەرگر دبینیت خدرۆ یێ ب ئەوی حالیە د ناڤ بازاڕی دا! یەکسەر بۆ وی دیاردبیت کو خدرۆ مرۆڤەکێ شێتە.

هەروەسا دەمێ نڤیسەری ڤیای دەربرینێ ژ ئەو هەستێن کەلێژانێن د ناخێ جەماوەری و خەلکێ بازێڕی دا دیارکەت، پەنایێ دبەتە بکارئینان پەیڤا (عنتێن). دەمێ خدرۆ شەپولەکێ ل سینگێ کەسەکێ ژ سیخورێن ئەمنا وی سەردەمی ددەت و (عنتێنێ) ژێ دئینیت، پەیڤا (عنتێن) ژ لایەکی ڤە هێزا خدرۆ یا بەرز بۆ خواندەڤانی دیار دکەت بەرانبەر لاوازییا وی کەسانێ سیخور، نەخاسمە دەمێ خدرۆی ئەو سیخورە بلندکرییە ل هەوا و هاڤێتە د ناڤ تەقنێ دا! دا دیمەن ب دروستی بهێتە وێنەکرن ل ڤێرە نڤیسەری پەنا بریە بکارئینانا پەیڤەکا دی ئەو ژی پەیڤا (حێسیلمەیدانکر) بۆ نەرمژاندن وئیهانەکرنا ئەوی کەسێ سیخور، ژ ئالیەکێ دیڤە بکارئینانا پەیڤا (حێسیلمەیدانکر) ل سەر زارێ جەماوەرێ کۆمبووی خۆشحالییا ئەوی جەماوەری ب کارێ خدرۆ پێ ڕابوی دیاردکەت، ئانکو نەڕازیبوونا خەلکی ژ دەستهەلاتێ و دارودەستێن وان ددەتە خویاکرن.

٢- وێنەیێن هونەری:

ب کارئینانا وێنەیێن هونەری بوویە بنەمایێ بەرجەستەکرنا گەلەک ژ رویدانێن ئەڤێ کورتە چیرۆکێ، و ئاڤاهیێ درامی وهونەری یێ چیرۆکێ پێ هاتیە بلندکرن، هەروەسا بدروستکرنا وێنەیێن هونەری نڤیسەری خۆ ژ ڤەگێڕانا ئێکسەر و ڕاپورتی ڕزگار کریە، و جۆرەکێ چێژێ بۆ خواندەڤانی و وەرگری دروست دکەت، و سیمایەکێ ئەدەبی ددەتە دەقی، ئانکو جوداهیوکێ د ناڤبەرا تێکستێ ئەدەبی و هەوالسازی و ڕۆژنامەڤانی و زانستی دا پەیدادکەت. ئەڤجا نڤیسەری ب شەهرەزایا خۆ پەنا بریە چێکرنا ئەڤان جۆرە وێنەیان دا چیرۆک ب زمان و کراسەکێ ئەدەبی بهێتە دارشتن. ژ لایەکێ دی ڤە ئەڤان وێنەیان داڤ و ڕویدان و کەسایەتێن چیرۆکێ داینە نیاسین، و بووینە جهێ تێهزرینا وەرگری و دەق ژ سادەییێ دەرئێخستییە و بەرەڤ ئاسۆیێن فرەهزرکرنێ

بریيـه و بیرکرنێـن جـودا بـۆ دروسـتکرینه.

وەکـو نموونـه ژ ئـەوان وێنەییێـن ب هشـیاری هاتینـه دروسـتکرن ئەڤـە یـە دەمـێ نڤیسـەر دبێژیـت: "خـدرۆی دیـت بـازاڕ یـێ چۆلـه خەلـک کێـم دهێـت و دچیـت وی دەسـتێن خـۆ ڤەکـرن وەک تەیارێ دەمـێ دفڕیت، خۆش چـوو هەچکو کەتییـه خەتـێ فڕینـێ" نڤیسـەری ب ڕێـکا ئەڤـی وێنەیـێ هاتییـه دروسـتکرن، چەندین کار د یـەک دەم دا د نـاڤ چیرۆکـێ دا ئەنجامداینـە، یـێ یەکـێ، بـۆ وەرگـری دیاردکـەت ب شـێوەیەکێ هونـەری یـێ نەڕاسـتەوخۆ کـو خـدرۆ کەسـەکێ شـێت و کێـم ئاقلـە، دیسـان دیـار دکـەت کـو دەمـێ چیرۆکـێ گەهشـتییه ڕۆژئاڤا، جادە هەمـی ژ مرۆڤـان ڤالابووینـە، هەروەسـا ئـەڤ وێنەیـە ددەتـە دیارکـرن کـو ل سـالێن هەشـتیان دوکان هەمـی بـەری ڕۆژئاڤـا بیـت دهاتنـە گرتـن، نـەک وەکـی نوکـە هەتـا نیڤـا شـەڤێ ژی هندەک بـازاڕ یێـن ڤەکرینـە و گەلـەک جادە ژ مرۆڤـان دپـڕن.

هـەر ژ وێنەییێـن هونـەری یێـن د ئەڤـێ چیرۆکـێ دا هاتیـن، وێنەیـێ گۆڕەپانـا سـەربازگەها شـەرحبیلە، دەمـێ بـۆ جـارا یەکـێ خـدرۆ دگـەل براییـن خـۆ دگەهنـه وێرێ نڤیسـەر دبێژیـت: "دەمـێ گەهشـتینه وێ گۆڕەپانا بەرفرەهـ، بەلـێ حەشامەتا مرۆڤـان یا پڕکـری، یێـن گۆلتـه لبـن ملێـن وان ڤـە، نـە یـەک و نـە دو و نـە دەهـ.. گەلـەک پتـرن، دەمـێ دچـن دەنگـێ گۆلتێـن وان ل سـەر چیمەنتۆیـێ دهێـت، هەچکو تیپـەکا موزیکییـه مارشـەکێ لێددەن" ئـەڤ وێنەیە هەرچەنـدە بـۆ مـە دیاردکـەت، کـو ژمارەیەکا زۆر یـا سـەقەت و شل و خـودان گۆلتەیـان ل ئـەوی جهـی کۆمبووینـە، بەلـێ د هەمـان دەم دا هنـدەک لایەنێـن دی ژی یێـن چیرۆکـێ بەرجەسـتەدکەت، وەکـی دلڕەقـی یـا ئـەوێ ڕژێما ئـەڤ کەسـە هەمـی داخوازکرینـە ئەڤـی جهـی! ب ڤـی شـێوازێ دویـر ژ پیڤەرێـن مرۆڤاتیـێ سـەرەدەریێ دکـەل دکـەت.

ئانکـو نڤیسـەری دڤێـت بێژیتـه مـە هەتـا کەسـانێن خـودان پێدڤییێـن تایبـەت ئەوێـن دەسـت و پییێـن خـۆ ژ دەسـتداین ژ سـتەم وزۆرداریـا ڕژێمـا ئـەوی سـەردەمی قورتـال نەبووینـە.

ب ڕەنکەکـێ نـە ڕاسـتەوخۆ یـێ دبێژیتـە مـە ئەگـەر ئـەوان ئـەڤ جـۆرێ کەسـان ڕاکێشـاینه سـەربازگەهان، پـا تـۆ چ دبێژی بـۆ کەسانێن ساخ و سـاخلەم؟ کـو ب سـەدان هـزاران بەردابوونـه گۆڕەپانـا جەنگـێ قادسـیێ! هەروەسـا ب ڕێـکا ئەڤـی وێنەیـێ هونـەری نڤیسـەر شیایه باگراوندێ ئەڤـێ چیرۆکـێ پتـر بـۆ وەرگری بدەتـه خویاکـرن، کـو ئـەڤ چیرۆکـه نـە تنـێ ڤەگوهاستنا ڕویدانەکێ یـە، بەلکـو هەولەکـه بـۆ بەرچاڤکرنـا سـەردەمەکێ سـەخت و دژوار یـێ کۆ ل دەمەکـی ب سـەر گەلـێ عیراقـێ ب گشـتی دا هاتـی، کـوردان و عەرەبـان و ئاشووریان و هـەر کەسـەکێ ل وی دەمـی ل عیراقـێ دژییـان پەژیـک و چریسـکێن ئـەوی ئاگرێ دگۆتنـێ (شـەڕێ قادسـیێ) ژێگرتینـە. ئانکـو ئـەو سـال ل سـەر گەلـێ عیراقـێ گەلـەک گرانبـوون، ئـەوی شـەڕی سیبەرا خـۆ ب سـەر هەمـی لایەنێـن ژیانـێ دا داپوشـی بـوو.

ژ نمونەییێـن بـۆری خویـا دبیـت، کـو وێنەییێـن هونـەری د ئەڤـێ کورتـە چیرۆکـێ دا بووینـە پارچەیـەک ژ بنگەهـێ ئاڤاهیـێ هونـەری یـێ چیـرۆک ل سـەر هاتییـە نژنیـن.

٣- دیالۆگ:

گەلـەک جهـان نڤیسـەری پەنـا بریـە بـۆ ب کارئینانـا دیالۆگـێ د ناڤبـەرا کەسـانێن چیرۆکـێ دا، ژ بـۆ دیارکرنـا هنـدەک مەرەمـان زێدەبـاری بلندکرنـا ئاڤاهیـێ چیرۆکـێ، تەکنیکا دیالۆگـێ د نـاڤ کورتـە چیرۆکـێ دا دڤێـت ب شـێوەیەکێ

هۆستایانە بهێتە بکارئینان، دا نەبیتە ئەگەرێ لاوازیا چیرۆکێ، ب گۆتنەکا دی نابیت دیالۆگ د کورتە چیرۆکێ دا بهێتە بکارئینان تنێ دا بێژن نڤیسەری هونەرێ دیالۆگێ یێ بکارئینای! بەلکو پێدڤیە ئەو دیالۆگ ڕویدانێن کورتە چیرۆکێ پالدەت بۆ پێش، وەکی پالدەرەکی بیت ڕویدانێ ژ قویناخەکێ ببەتە قویناخەکا دی، یان ژی ببیتە ئامرازەک لایەنێ دراماتیکی د چیرۆکێ دا بلڤینیت و گەرم بکەت، ئەڤجا گوهرینان د هزر وبیرێن وەرگری دا دروست کەت یان ژی ببیتە فاکتەرەک وەرگر دوبارە تێهزرینێ د پەیڤ و ڕستە و پەرەگرافێن چیرۆکێ دا بکەت.

بۆ نموونە ئەڤ دیالۆگا د ناڤبەرا خدرۆی و برایێن وی دا دروست بووی، دەمێ گەهشتینە ل بەر دەرگەهێ شەرحبیل:

"خدرۆ تشتەکێ نوی دبینت دهەژیێت، پرسیار دکەت:

– ئەڤە چیە؟

چاڤێن خدرۆی ل زێرەڤانێ بەر دەرگەهی:

– ئەڤە تیە؟

– نەئاخڤە، ئەڤە ئەزمانێ مە نزانن، دێ بێژن ئەڤە ب ئەزمانێ خۆ جڤینا ددەنە مە.

– نەئاخڤم.. بلا."

د ئەڤێ دیالۆگا کورت دا نڤیسەر شیایە چەندین خالان بگەهینیتە وەرگری و خواندەڤانی، ل دەسپێکێ ئەو ترسا د ناخێ کەسانێ کورد دا ل وی سەردەمی، کو زێرەڤانەکێ سادە یێ بێ دەستهەلات دشیا کەسەکێ کورد بئێشینیت و ئاریشەیان بۆ دروست بکەت! زێدەباری ئەڤێ چەندێ دیالۆگێ سادەیا خدرۆی و مێشک و هزرێن وی یێن زارۆکی دیارکرینە، ڕاستە بوویە زەلام و ناڤێ وی بۆ عەسکەریێ و لەشکەریێ هاتییە، لێ د ناخێ خۆ دا ئەو هێژ زارۆکەکێ بچویکە! لەورا گوهێ خۆ ددەتە برایێ خۆ و هێدی ب گۆتنا وی ڕازی دبیت. و ب زمانێ زارۆکان دبێژیتێ: (نەئاخڤم.. بلا)، دیسان ئەڤێ دیالۆگێ هندەک ژ باگراوەندێ چیرۆکێ بۆ خواندەڤانی دایە خویاکرن، ئەو ژی بەرفرەهیا جوداهیێ د ناڤبەرا زمانێ کوردی و عەرەبی دا، تا گەهشتیە وێ ڕاددەیێ کو تێگەهشتن د ناڤبەرا وان دا نینە، دیسان ئەڤ دیالۆگە وسا دیار دکەت کو زمانێ کوردی نە جهێ دلخۆشیا وان کەسانە ئەوێن ل ئەوێ گوڕەپانێ (پرانیا وان عەرەبن)، لەورا برایێ وی هەر زوی خدرۆی بێدەنگ دکەت، دا کەس نەزانیت ئەو کوردن! ئەڤجا ئاریشەیان بۆ وان دروست کەن! ژ لایەکێ دیڤە ئەڤێ دیالۆگێ بۆ وەرگری دایە خویاکرن، کو رویدان گەهشتینە بەردەرگەهێ شەرحبیل، ئانکۆ جهێ چیرۆکێ ڤەگوهاست بۆ جهەکێ دی بێ کۆ خواندەڤان هەست پێ بکەت! هەروەسا قویناغەکا نوی یا ڕویدان گەهشتێ بەرجەستە دکەت، و د هەمان دەم دا ڕێکێ بۆ قویناخا د دویڤ دا دهێن خۆش دکەت.

٤- جهـ و دەم:

جهی د چیرۆکێن ئەنوەری دا تایبەتییا خۆ هەیە، پرانیا چیرۆکێن وی گرنگیێ د دەنە بەرچاڤکرنا جهی ودەمی، د ئەڤێ چیرۆکێ دا جهـ ئەو چارچویڤەیێ جوگرافی یە ئەوێ ڕویدان تێدا دهێنە ئەنجامدان، ئەڤ جهە ژی دهێتە گوهرین د ناڤبەرا پارێزگەها دهۆکێ و باژێرێ بەغدا و ئوردوگەها شەرەحبیل، ئەڤەنە جهێن سەرەکی یێن ڕویدان تێدا دهێنە ئەنجامدان، بەلێ ئەو جهێ د باگراوندێ چیرۆکێ دا هاتییە دروستکرن و خواندەڤان تێدا هزر

دکەت، گەلەک یێ بەرفرەهە و ئیراقێ هەمیێ ڤەدگریت، و هندەک جاران دگەهیتە وەلاتێ ئیرانێ ژی! ژبەرکو بەرژەنگێن شەڕێ قادسیێ هەمی ئیراقی و ئیرانی ب خۆ ڤە گرتبوون، ئەو کەسانێن د شەرحبیل ڤە خودانێن گۆلتەیان ژ هەمی قولاچێن ئیراقێ بوون، لەورا جهێ د ئەڤێ چیرۆکێ دا دوو جۆرە: جهێ رویدان تێدا هاتینە ئەنجامدان، جهێ دی ئەوە یێ وەکو باگراوەند نڤیسەری د هزرا خوەندەڤانی دا دروستکری، ئەو ژی ئەوە یێ ب ئاماژەیێن بچویک د ناڤ کورتە چیرۆکێ دا ئاڤاکری .

هەروەسا دەم یێ دیارە، ئەو دەمە یێ شەڕێ قادسیێ تێدا هاتیە ئەنجامدان، د ناڤبەرا سالێن ١٩٨٠ تا ١٩٨٨. دیسان د گەل ئەڤی دەمی چەندین دەمێن کورت هەنە، دەمێ خدرۆ ل بازاڕی و دەمێ خدرۆ ل تەجنیدێ و دەمێ خدرۆ ل بەغدا و دەمێ خدرۆ ل شەرحبیل، هەر دەمەکی رویدانەک تێدا هاتییە تۆمارکرن، ئانکو نڤیسەری هەولدایە جهێن جێواز ئەوێن خدرۆ چوویێ دگەل دەمێن جودا بۆ ئاڤاکرنا زنجیرەیا چیرۆکا خۆ بکاربینیت، کو ب شێوەکێ جوان جه و دەم بووینە باگراوند بۆ هەر رویدانەکی، وەکی دیکورەکی یان چارچووڤەکی بۆ هەر رویدانەکێ هاتینە تەوزیفکرن، و ل دویماهیێ چەندین رویدانێن پراوێزکری ب جهان ب شێوەیەکێ هۆستایانە ب دەرزیکێ زراڤ یێ ژ دەمی هاتییە ڤەهاندن برێزکرینە، دا ل دویماهیێ خزمەتا نامەیا سەرەکی یا نڤیسەری بکەن، ئەوا ل کۆپلەیا دویماهیێ یا چیرۆکێ دیار دبیت، دەمێ نڤیسەر دبێژیت: "ئەڤێ هێرشان دبەتە سەر دەولەتان و شەڕی دەسپێدکەت هزر دکەت سەیرانە... جەنگ ژی سەران دبڕیت و شل و سەقەتان ل دویڤ خۆ دهێلیت".

٥- دویماهییا چیرۆکێ (چارەسەرییا درامی):

دویماهیا هەر کورتە چیرۆکەکێ هێز و شیانێن نڤیسەری تێدا دیار بن، و هەر چیرۆکەک ب جۆرەکێ دویماهیان دهێتە قفلکرن، هندەک دویماهیێک دگرتینە، ئەون یێ نڤیسەر ب دەستێ خۆ دویماهیەکا دەستنیشانکری چ یا خەمگین (تراژیدی) یان یا ب کەیف (کۆمیدی) بۆ ددانیت. هەروەسا دویماهیێن ڤەکری ژی هەنە، پرانیا نڤیسەرێن نویخواز ئەڤی جۆری بکاردئینن، کو چیرۆک دمینیتە ڤەکری، دبینن ئەڤە دەرفەتەکە بۆ وەرگری ئەو ژی پشکداریێ د دەسنیشانکرنا چارەنڤیسێ قارەمانان و ئاراستەکرنا رویدانان دا بکەت. هەر چەوا بیت هەمی دویماهیک ژ لایێ هونەری ڤە د مەقبوول و دروستن. لێ تشتێ گرنک د هەر دویماهییەکێ دا ئەوە چەند یا هونەرییە و تا چ رادده یا گرێدایە ب رویدانێن د جەستەیێ چیرۆکێ دا هاتینە ڤەگێڕان و تا چەند شیایە ب دروستی خزمەتا بیرۆکەیا چیرۆکێ بکەت، یان ژی تنێ نڤیسەری هەول دایە دویماهیێ وەکو ئالەڤەک گرنک بۆ دیارکرنا هزرا خۆ بکاربینیت! و بلا کارتێکرنەکا نێگەتیڤ هەبیت و ل سەر کیسێ بنیاتێ هونەری یێ چیرۆکێ وئاڤاهیێ وێ یێ هونەری تێکبیت!

د ئەڤێ چیرۆکێ دا رویدان هەمی گرێدای کەسایەتییا خدرۆی بووینە، هەر ل دەسپێکێ تا هەردو پەرەگرافێن دویماهیێ، کو د ڤان هەردو پەرەگرافان دا چیرۆک تووشی وەرچەرخانەکێ دبیت، و ب دیتنا من ژ رویدانا سەرەکی دویر کەتییە، ژبەرکو هەر بەحسێ خدرۆی تێدا ناهێتە کرن! چی لێ هات ؟ و چ ب سەرێ وی هات ؟ ما ل شەرحبیل یان هاتە مالا خۆ ل دهۆکێ؟ لەورا وەسا دیار دبیت چیرۆک ژ ئاراستەیێ وێ

يێ دروستی دەرئێخستییە و بەرەڤ ئاقارەکێ دی برییە! زێدەباری کو د ئەڤان پەرەگرافان دا زمانێ وێ چەندەکێ بەرەڤ زمانەکێ راپۆرتی ڤە برییە، و ل سەر زارێ ڤەگێڕی یێ کو ب شێوەکێ بەرچاڤ دهێتە د ناڤ چێروکێ دا و کەساتییا وی تێدا زال دبیت و قارەمانێ چیرۆکێ یێ دروستی (خدرۆ) بەرزە دبیت! و ئەم نزانین دویماهیا وی چ لێهات! ژبەرکو نڤیسەر ب شێوەیەکێ ڕاستەڕاست هندەک دید و بۆچوونێن خۆ ل سەر زارێ ڤەگێڕی بۆ وەرگری بەرجەستە دکەت. ل ڕێزکێن دویماهیێ مەرەما سەرەکی یا نڤیسەری ب ڕەنگەکێ ڕۆهن دیاردکەت. لەورا دویماهیک- بدیتنا من- نە ل دویڤ وان ڕویدانان بوو، ئەوێن نڤیسەری بەری هینگێ ب شێوەیەکێ زنجیرە و پێکڤەگرێدای داڕشتین، ئەڤێ چەندێ کارتێکرنەکا نەرێنی یا ڕاستەڕاست ل سەر چارەسەرییا هونەری یێ لایەنێ درامییێ چیرۆکێ کرییە.

ئەنجام

بنیاتێ هونەری یێ هەر چیرۆکەکێ، پێدڤییە ب هۆشیاری بهێتە دانان، و هەمی بنەما یان فاکتەرەکێن چیرۆکێ ببینە پارچەیەک ژ دروستکرنا ئەڤی بنیاتی، لەورا گەلەک ژ نڤیسەر و ڕخنەگران دبێژنە بنیاتێ هونەری (تەڤنێ هونەری) یێ چیرۆکێ. ژبەرکو هەمی فاکتەر ب هەڤڕا کاردکەن، و یەک دکەڤیتە د خزمەتا یێ دی دا و هەمی پێکڤە خزمەتا هزرا سەرەکی و نامەیا نڤیسەری دکەن. کو ب شێوەیەکێ جوان و نە ڕاستەوخۆ بگەهیتە وەرگری و کارتێکرنێ ل سەر بکەت.

ژێدەر و پەراوێز:

(١) وەکی چیرۆکا میرزا وچیرۆکا ئەو زارۆکێ ژ مرنێ قورتال کری.

(٢) رشاد رشدی، فن القصة القصيرة، بيروت، دار العودة، ١٩٧٥، ص٤٠ .

(٣) فرانك ئوكونور، الصوت المنفرد، ت: محمود الربيعي، القاهرة، المركز القومي للترجمة، ٢٠٠٩، ص٨.

(٤) وائل جزيني: وظيفة الشخصيات وهويتها وتشكلها في القصة القصيرة، مجلة المنافذ الثقافية، عدد٤٩، شتاء ٢٠٢٥.

(٥) ئەنوەر محەمەد تاهر، خدرۆ برە شەرەحبیل، گۆڤارا پەیڤ، ژمارە ٩٩، ل ٧٤.

*** ئەو چیرۆکە کاتی خۆی بەو ناوەوە بڵاوکراوەتەوە (شەرەحبیل)، بەڵام ڕاستییەکەی (شەرحەبیل)ـە، بۆیە لە نووسینەکەدا دەستکاری نەکراوە.**

(ڕامان)